

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора мистецтвознавства, професора,
директора Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України
Ігоря Борисовича Савчука

на дисертаційну роботу
Варшавської Аліни Костянтинівни
**«ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ АНТІНА РУДНИЦЬКОГО
У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США»**

представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»
галузі знань 02 «Культура і мистецтво»

Науковий керівник — Копиця Маріанна Давидівна,
доктор мистецтвознавства, професор

Актуальність теми дисертації та її зв'язок із науковими програмами.

Дисертаційна робота Аліни Костянтинівни Варшавської присвячена комплексному осмисленню життєтворчості Антіна Рудницького у культурному просторі української діаспори США. Обрана проблематика належить до тих напрямів сучасного українського музикознавства, у яких повернення конкретного імені до національного історико-мистецького наративу водночас вимагає перегляду самого способу написання історії музики. У випадку А. Рудницького йдеться не лише про доповнення персонологічного ряду ще однією недостатньо вивченою постаттю, а про реконструкцію цілого сегмента української культури ХХ століття, що формувався між Галичиною, Харковом, Києвом, Львовом, Берліном та Сполученими Штатами Америки.

Актуальність роботи посилюється сучасною потребою подолати успадковане розмежування між «материковою» та діаспорною історіями українського мистецтва. Дисертантка переконливо виходить із того, що музична культура українського зарубіжжя не була периферійним відгалуженням національної традиції, а функціонувала як самостійний простір її збереження, трансформації, інституційного відтворення та міжнародної репрезентації.

Наукову своєчасність дослідження визначає і стан опрацювання спадщини митця. Окремі її аспекти висвітлювалися у працях українських і діас-

порних авторів, проте цілісної реконструкції життєтворчості А. Рудницького як взаємодії біографічних зламів, професійних ролей, художніх текстів, архівних свідчень, інституційних практик та національно-культурної місії досі не було комплексно здійснено. Особливо важливим є звернення до американського періоду, коли сформувалися зрілі твори композитора, його історико-критична концепція української музики та масштабна культурно-просвітницька діяльність.

Дисертацію виконано відповідно до перспективного тематичного плану науково-дослідницької діяльності Національної музичної академії України на 2021–2025 роки за темою № 28 «Історія української музики в аспекті сучасного музикознавства». Тему уточнено й перезатверджено рішенням Вченої ради НМАУ (наказ № 104–А від 28 травня 2026 року, протокол № 13). Сформульовані у вступі наукова проблема, мета, об’єкт, предмет і сім дослідницьких завдань взаємно узгоджені та відповідають назві роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Достовірність результатів забезпечує насамперед масштабна й різнорідна джерельна база. Авторка працює з матеріалами Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Наукового товариства імені Т. Шевченка у США, Української вільної академії наук у США, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Library of Congress, The New York Public Library, WorldCat / Stanford Libraries, Меморіального кабінету-музею Бориса Лятошинського, а також із приватним архівом родини Рудницьких.

Принципово важливо, що архів у дисертації стає інструментом перевірки, уточнення й переозначення біографічного наративу. Найпереконливіше це виявляється в опрацюванні десяти щоденникових записників Марії Сокіл-Рудницької 1938–1948 років. Дисертантка коректно наголошує, що ці тексти не є безпосереднім самосвідченням Антіна Рудницького, тому постать митця реконструюється через оптику найближчої, проте іншої суб’єктності.

Обґрунтованою є багаторівнева методологія дослідження. Історико-культурний і діаспорознавчий підходи окреслюють середовище; біографічний, феноменологічний та архівно-джерелознавчий — реконструюють життєву траєкторію; системний і порівняльний — виявляють взаємодію професійних ролей; жанрово-стильовий, інтонаційно-драматургічний, семантичний, структурно-функціональний, музично-вербальний та інтертекстуальний методи забезпечують аналіз творів. Сильним концептуальним вектором роботи є поєднання життєтворчого підходу з аналізом музично-вербальних структур, коли біографічна подія розглядається не сама по собі, а у зв'язку зі зміною культурної стратегії, жанрових пріоритетів, інституційної поведінки та художнього вислову.

Результати музикознавчого аналізу підкріплено зверненням до конкретних партитур і текстових першоджерел. У розгляді камерно-вокального циклу «Три пісні на слова Т. Шевченка», ор. 25, простежено формотворчу роль поетичного синтаксису, ладо-гармонічної організації та фортепіанної фактури. В опері «Анна Ярославна» досліджено взаємодію історичного сюжету, лібрето, жанрово-інтонаційної палітри й музично-сценічної драматургії. Аналіз кантати «Послання» поєднує текстологічну, синтагматичну, структурну та, загалом, гуманітарно-поліфонічну оптику, зокрема переконливо висвітлює семантичну роль хорової фути на словах «В своїй хаті своя правда» та «І сила, і воля».

Наукова новизна, теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Наукова новизна дисертації є переконливою. Уперше життєтворчість Антіна Рудницького системно розглянуто як багатовимірний феномен української музичної культури ХХ століття, у якому композиторська, диригентська, виконавська, педагогічна, музикознавча, критико-публіцистична та організаційно-громадська діяльність утворюють взаємопов'язану цілість. Такий ракурс дозволив уникнути як суто біографічного переліку, так і редукції постаті митця лише до його композиторського доробку.

Вагомим новим результатом є введення до активного наукового осмислення матеріалів родинного архіву, передусім щоденників Марії Сокіл-Руд-

ницької. Окремої позитивної оцінки заслуговує запропоноване дисертанткою авторське поняття «реляційно-гетеродіаристична реконструкція», яким позначено особливий спосіб відтворення життєтворчості митця через щоденникову оптику іншої, біографічно й творчо найближчої до нього особи. Важливо, що термінологічна новизна цієї дефініції поєднується з її методологічною продуктивністю, адже вона дає змогу розмежувати документально зафіксований факт, аксіологічну позицію авторки щоденника та дослідницьку інтерпретацію, водночас утримуючи їх у цілісному реляційному полі. Запропонована модель розширює поняттєвий та аналітичний інструментарій музичної біографістики, егодокументалістики й музичного джерелознавства та може бути продуктивною для дослідження інших творчих подружжів, родинних архівів і корпусів непрямих его-свідчень.

Науково значущою є систематизація біфуркаційного, рольово-диспозиційного, компенсаторного, інституційного та музично-вербального механізмів еміграційної життєтворчості. На конкретних подіях показано, як вимушена еміграція, конфлікти в громаді, педагогіка, диригування, оперні ініціативи й музикознавча праця переводили зв'язок з Україною у символічний та інституційний виміри.

Оригінальним є висновок про образ України як багаторівневий музично-вербальний концепт. На матеріалі трьох жанрово відмінних творів авторка вибудовує послідовну поліжанрову модель: внутрішньо-психологічний і меморіальний вимір у циклі ор. 25, історико-державницький та європейсько-репрезентативний — в опері «Анна Ярославна», соборно-національний, громадянсько-пророчий і духовно-відроджувальний — у кантаті «Посланіє». Саме ця триєдність дозволяє перейти від констатації «української тематики» до аналізу способів її художнього конструювання / реконструювання.

Теоретичне значення роботи полягає у розвитку української музичної біографістики, діаспорознавства, музичного джерелознавства та методології музично-вербального аналізу. Практичне значення пов'язане з можливістю використання результатів у курсах історії української музики, історії музич-

ної діаспори, архівознавства, біографістики, вокальної та оперної культури, а також у музейній, видавничій і концертно-просвітницькій практиці.

Оцінка структури та змісту дисертації. Структура роботи загалом відповідає логіці поставленої наукової проблеми. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувачки, вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг становить 309 сторінок, основний текст — 234 сторінки.

У вступі (с. 22–32) переконливо обґрунтовано вибір теми, сформульовано наукову проблему, мету, завдання, об'єкт і предмет, окреслено хронологічні межі, методологію, теоретичну та джерельну базу, новизну, теоретичне й практичне значення, апробацію та структуру. Предмет дослідження сформульовано достатньо широко, проте його багатовимірність виправдана природою життєтворчості митця поліфункціонального типу.

Перший розділ *«Митець в українському діаспорному просторі: історико-культурні та методологічні аспекти»* (с. 33–97) створює необхідну теоретичну рамку. У підрозділах 1.1–1.2 діаспора розглядається не як суто демографічний наслідок міграції, а як інституційно організована форма культурної тяглості, колективної пам'яті та практики. У підрозділі 1.3 категорію життєтворчості адаптовано до постаті композитора-емігранта. Найціннішим тут є опис не лінійної, а вузлової моделі творчої біографії, у якій війна, еміграція, зміна середовища, входження до інституцій, звернення до національно значущих текстів і переосмислення культурної місії набувають статусу біфуркацій лише за умови внутрішньої й творчої переорганізації. Підрозділ 1.4 розвиває джерелознавчий блок: лист, щоденник, спогад та інший еготекст трактується як документально-суб'єктивні форми самоконструювання, що потребують жанрово й комунікативно чутливого прочитання.

Другий розділ *«Реконструкція життєтворчості Антіна Рудницького: світоглядний, мистецький та культурно-просвітницький виміри»* (с. 98–184) є центральним у біографічному плані. У підрозділі 2.1 український період

представлено як формувальну матрицю. Серед важливих вузлових компонентів — родинне інтелектуальне середовище, навчання у В. Барвінського, берлінські студії, зустріч із модерною європейською музикою, праця в Харкові, Києві та Львові, де авторка переконливо простежено, як рання рольова множинність і прагнення поєднати український тематизм із модерною мовою визначили подальшу стратегію митця. Підрозділ 2.2 розкриває американський період як простір не лише адаптації, а й культурного самопроектування. Благодійні турне, праця з хором «Філадельфійський Кобзар», оперні ініціативи, педагогіка та музикознавча діяльність складаються у переконливий портрет митця-будівничого інфраструктури. Авторка показує, що для А. Рудницького еміграція не означала послаблення української ідентичності, а спричинила її нові художні, комунікативні та інституційні форми.

Особливою дослідницькою цінністю та новизною відзначається параграф 2.3.1 (с. 142–164), у якому щоденники Марії Сокіл-Рудницької прочитано як серійний корпус повсякденного письма. У ньому постають не лише гастрольні маршрути й концерти, а матеріальна нестабільність, родинна праця, виховання дітей, професійна адаптація, суспільні конфлікти та емоційні реакції. Параграф 2.3.2 (с. 164–179), присвячений двом листам А. Рудницького до Б. Лятошинського, влучно визначає цей корпус як асиметричний епістолярний наратив. Навіть фрагментарна комунікація дозволяє реконструювати професійні контакти, обмін партитурами, виконавські наміри та прагнення відновити зв'язок між київським і діаспорним сегментами української музики.

Третій розділ *«Образ України як музично-вербальний концепт творчості Антіна Рудницького американського періоду»* (с. 185–249) переводить біографічну реконструкцію в площину художнього тексту. У підрозділі 3.1 камерно-вокальний цикл ор. 25 розглянуто як послідовність трьох семантичних модусів: неволі й чужини, інтимної пам'яті та уявної зустрічі, пророчого оновлення української землі. Авторка уважна до текстових скорочень, пунктуаційних переакцентувань, ладо-гармонічних і фактурних засобів, через які індивідуальне переживання набуває національно узагальненого смислу.

У Підрозділі 3.2 авторка інтерпретує оперу «Анна Ярославна» як діаспорний історико-державницький проєкт. Вдалим є спостереження за семантикою назви, а саме, відмова від варіанта «Анна Регіна» на користь патронімічної формули переносить акцент із французького королівського статусу на київське походження героїні. Музично-драматургічні спостереження окреслюють розмежування французького та русько-українського образних світів, роль пісенної, обрядової, епічної, дзвонової та гімнічної семантики.

У підрозділі 3.3 кантату «Послання» розглянуто як монументальне втілення Шевченкового слова в діаспорному середовищі. Суттєвим здобутком є поєднання історії задуму й виконань із докладним аналізом добору поетичних фрагментів, фразово-синтагматичного членування, ладо-гармонічних процесів та поліфонічної драматургії. Особливо переконливо розкрито перетворення афористичних рядків Шевченка на колективне хорове проголошення правди, сили та волі. Загалом третій розділ доводить, що Україна у зрілій творчості А. Рудницького є не декоративною тематичною ознакою, а наріжним смислотворчим принципом.

Загальні висновки (с. 250–256) послідовно відповідають семи завданням і синтезують результати історико-культурного, джерелознавчого, біографічного та музикознавчого аналізу. Додатки мають самостійну науково-довідкову цінність, особливо систематизований перелік творів, хронограф, транскрипції листів і візуальні матеріали.

Мова, стиль викладу та дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертацію написано українською мовою. Загалом виклад відповідає академічному характеру дослідження, а термінологічний апарат використано фахово. Авторка впевнено працює на перетині музикознавства, біографістики, діаспорознавства, епістології та культурології. Текст має виразну дослідницьку позицію, логічно поєднує теоретичні положення з архівним і музичним матеріалом. Цитування в роботі супроводжено посиланнями, використані джерела включено до бібліографії, авторські інтерпретації переважно відме-

жовано від чужих положень і документальних свідчень. За результатами змістового фахового прочитання ознак фабрикації чи фальсифікації не виявлено.

Оприлюднення й апробація результатів дисертаційної роботи. У дисертації наведено три одноосібні статті у фахових наукових виданнях України та одну працю апробаційного характеру англійською мовою у періодичному науковому журналі гуманітарно-мистецького напрямку. Результати дослідження доповідалися на п'яти міжнародних наукових і науково-практичних форумах у 2021, 2025 і 2026 роках. Тематика апробацій охоплює історико-культурний, епістолярний, діаспорний і музично-аналітичний напрями дисертації. Зміст публікацій загалом відображає ключові результати дослідження. Водночас прямий зв'язок статті про романтичні характеристики гармонії у камерно-вокальних творах Віктора Косенка з темою дисертації потребує чіткішого пояснення: методологічна спорідненість із проблемою музично-вербальних взаємодій очевидна, однак предметна належність цієї публікації до дослідження життєтворчості А. Рудницького виразно не проартикульована.

Зауваження, дискусійні положення та побажання. Високо оцінюючи науковий рівень дисертації та вагомість одержаних результатів, вважаю за доцільне окреслити кілька положень, які мають переважно дискусійний, уточнювальний або редакційний характер і можуть бути враховані в подальшій роботі над темою.

Передовсім, категорія життєтворчості продуктивно використовується в дисертації як один із ключових інструментів осмислення постаті А. Рудницького. Водночас подекуди вона застосовується до досить широкого кола біографічних, професійних і творчих подій. Додатковому посиленню аргументації могло б сприяти чіткіше окреслення критеріїв, за якими певна подія визнається як біфуркаційна, а саме, наявність зафіксованого внутрішнього вибору, зміна рольової диспозиції, художнього вектора, комунікативної мережі чи інституційної поведінки. Таке уточнення дало б змогу ще виразніше розмежувати події, що справді позначилися на подальшій життєвій і творчій

динаміці митця, та епізоди, значення яких має переважно контекстуальний характер.

На мою думку, залучення унікального приватного родинного архіву є безперечною перевагою дослідження та істотно розширює його джерельну базу. З огляду на особливу цінність цих матеріалів, доцільним видається дещо докладніше представити провенієнцію щоденників, принципи їх нумерації, ступінь повноти корпусу, правила транскрибування, підходи до збереження авторської орфографії та можливості подальшої наукової верифікації. Варто також уніфікувати датування щоденникового корпусу, оскільки в тексті зазначено два хронологічні діапазони — 1938–1948 та 1939–1948 роки. У перспективі підготовки цих матеріалів до публікації бажано послідовно розмежовувати документально зафіксований факт, особисту оцінку Марії Сокіл-Рудницької та дослідницьку інтерпретацію діяльності Антіна Рудницького.

Наголошу, що обрані для аналізу три твори логічно репрезентують різні жанрові моделі втілення образу України. Водночас положення про формування цілісної системи зрілої творчості композитора могло б бути додатково підкріплене чіткішим обґрунтуванням меж досліджуваного корпусу. Залучення хоча б у зіставному форматі, скажімо, «Українських веснянок», або опери «Княгиня Ольга», чи ораторії «Гайдамаки», а також окремих хорових і симфонічних опусів допомогло б точніше визначити, які з виявлених моделей мають загальностильовий характер, а які зумовлені специфікою конкретного поетичного або сценічного першоджерела. В оперному аналізі значну увагу приділено монологу короля Генріха. У зв'язку із цим доречним було б дещо докладніше пояснити його репрезентативність для музичної драматургії всього твору, а також повніше зіставити його інтонаційні характеристики з музичною характеристикою Анни та київського образного світу.

Наостанок додам, що перед подальшим оприлюдненням результатів дослідження доцільно уніфікувати довідковий апарат. Так, у вступі зазначено 197 позицій списку використаних джерел, тоді як бібліографія фактично містить 207 позицій, також повідомлено про п'ять додатків, хоча за змістом і фа-

ктичним складом їх сім. Проте, ці редакційні моменти жодним чином не стосуються принципових засад дослідження та не впливають на загальну високу оцінку його наукових результатів. Водночас вони окреслюють перспективні напрями продовження розпочатої роботи, а саме, підготовку науково-критичного видання щоденників, укладання каталогу творів і верифікованого хронографа, публікацію епістолярної спадщини, а також комплексне музикознавче дослідження тих опусів А. Рудницького, які досі залишаються малодоступними для виконавців і науковців.

Питання до здобувачки в межах наукової дискусії.

1. Які емпіричні критерії дають змогу відрізнити біфуркаційну точку життєтворчості від важливої, але все ж звичайної події творчої біографії А. Рудницького? Які з виявлених у роботі біфуркацій підтверджені його власною рефлексією, а які реконструйовані дослідницею ретроспективно?

2. Яким був конкретний алгоритм перевірки відомостей зі щоденників Марії Сокіл-Рудницької: з якими зовнішніми документами, програмами, пресою чи листами зіставлялися записи і як розв'язувалися випадки розбіжностей?

3. Чому саме цикл «Три пісні на слова Т. Шевченка», опера «Анна Ярославна» та кантата «Посланіє» обрані як репрезентативний корпус для концепту образу України? Чи змінилася б запропонована типологія за умови залучення «Українських веснянок», «Княгині Ольги» або «Гайдамаків»?

4. Як здобувачка пояснює суперечність між твердженням про відсутність оркестрування «Посланія» та документованими виконаннями твору з оркестром у 1964 році? Чи вдалося встановити автора, склад і джерельний статус оркестрової редакції?

Загальний висновок. Дисертація Варшавської Аліни Костянтинівни «Життєтворчість Антіна Рудницького у культурному просторі української діаспори США» є завершеним самостійним мистецтвознавчим дослідженням, у якому розв'язано актуальне наукове завдання — сформовано цілісне уявлення про життєтворчість А. Рудницького як багатовимірний феномен української

музичної культури діаспори США та встановлено способи музично-вербальної репрезентації України у його зрілій творчості.

Робота відзначається вагомою джерельною базою, введенням до наукового осмислення маловідомих архівних матеріалів, продуктивним поєднанням біографічного, джерелознавчого й музично-аналітичного підходів, обгрунтованою науковою новизною, теоретичним і практичним значенням. Основні результати оприлюднено та апробовано. Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

За змістом, структурою, рівнем наукових результатів і характером їх представлення дисертаційна робота загалом відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії, визначеним Порядком присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40. Варшавська Аліна Костянтинівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» галузі знань 02 «Культура і мистецтво».

Офіційний опонент,

І. Б. Савчук

доктор мистецтвознавства,
професор,
директор Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України

« ____ » _____ 2026 року